

کودکان را به مطالعه تشویق کنیم

مهدی مرادحاصل

روان‌شناس بالینی — مشاور خانواده

خوشبختانه امروز در کشور ما کتاب برای کودکان و نوجوانان به صورت یک نیاز شناخته شده در آمده است. والدین و معلمان باید به این نکته مهم توجه داشته باشند که تنها از راه مدرسه و کتاب‌های درسی نمی‌توان کودکان و نوجوانان را برای موفقیت در حل مشکلات گوناگون و پیچیده زندگی آماده ساخت، چرا که کتاب‌ها همواره مطالبی درباره زندگی اند، نه خود زندگی. از طرف دیگر، کودکان و نوجوانان به مطالعه کتاب‌های غیردرسی بیش از کتاب‌های درسی علاقه نشان می‌دهند و همین علاقه موجب استقبال شدید ایشان از کتاب‌های آزاد می‌شود. این نوع کتاب‌هاست که کودکان را در حل مسائل و مشکلات شخصی، در جهات مختلف، کمک می‌کند، اطلاعات آن‌ها را درباره محیط‌های گوناگون افزایش می‌دهد و ساعات فراغت و بیکاری آنان را سودبخش‌تر و پربارتر می‌سازد. کودکان و نوجوانان با خواندن کتاب‌ها و نشریات، سازگاری عاطفی و اجتماعی خود را بهتر رشد و گسترش می‌دهند.

ادبیات کودک موظف است آهسته، آهسته و طی زمان واقعیت‌هایی چون: مرگ، غم، شادی، رنج، عشق و نفرت را تمام ابعادش به کودکان بیاموزد و در این بیاموزاندن، هرگز از حد تعادل دور نشود. در ایران یا داستانی که «مرگ» را سیاه‌ترین

بحث آزاد و گفت و گوی دو طرفه باعث اعتماد به نفس کودکان و نوجوانان خواهد شد. ایجاد زمینه برای فعالیت‌های گروهی و گردش‌های مختلف می‌تواند در این زمینه ما را یاری دهد.

کودکی که کتاب یا مجله و روزنامه‌ای را به دست گرفته، ورق می‌زند و به تصویرهای آن نگاه می‌کند، باعث شادی پدر و مادر و معلم خود خواهد شد. گاهی نیز در بعضی از تصویرهای آن چنان دقیق می‌شود که گویی دانشمند بزرگی است. وقتی کودک به تدریج خواندن را یاد می‌گیرد، دنیای تازه‌ای به رویش باز می‌شود و فاصله‌های زمانی و مکانی بسیار دور، برایش نزدیک خواهد شد. تلقی او از گذشته برایش متفاوت می‌شود و معلومات تازه‌ای به دست می‌آورد.

ایفای نقش الگویی مثبت برای هر فردی، اعم از مادر، پدر و معلم، در امر پرارزش آموزش و پرورش، وقتی ممکن خواهد شد که مراحل رشد کودک را آن چنان که هست، بشناسد. در همین خصوص باید توجه داشت که مطالعه رشد و تکامل کودک با شناختن و پذیرش وحدت و فردیت کودک آغاز می‌شود. یعنی هر کودک، خود فردی منحصر به خویشتن است و باید او را به صورت فردی مستقل شناخت و پذیرفت. کودکان کوچک شده بزرگسالان نیستند، بلکه افرادی اند که احتیاجات، امیال و استعداد‌های معین و خاص دارند.

معلم و کتاب‌های غیردرسی

معلم کلاس‌های ابتدایی باید کتاب‌هایی را انتخاب کند که درباره محیط مستقیم و زندگی روزانه کودک باشد. به سخن دیگر، هر فرد، به ویژه در دوران کودکی، احتیاج دارد که خودش را بشناسد و نوعی رضایت درونی از خود داشته باشد. هم چنین باید یاد بگیرد که با همسالان و هم کلاسانش چگونه همراهی و همکاری کند تا بتواند برای خودش در میان آن‌ها جایگاه مناسب و موقعیتی خوب به دست آورد.

معلم فهمیده و آزموده اگر رفتاری نامناسب از کودک مشاهده کرد، به جای این که خود را ناراحت و کودک را مضطرب کند، در پی کشف ریشه آن رفتار خواهد بود تا با روش‌های مناسب به تغییر آن بپردازد.

تجارب نشان داده است که عمل یادگیری برای رسیدن به هدفی انجام می‌گیرد و آن حل یک مشکل است و تا مشکلی نباشد، لزوم یادگیری احساس نخواهد شد. برای مثال، کودک تا وقتی گرسنه نباشد برای پیدا کردن محل غذا فعالیت نمی‌کند،

کودکی که کتاب یا مجله و روزنامه‌ای را به دست گرفته، ورق می‌زند و به تصویرهای آن نگاه می‌کند، باعث شادی پدر و مادر و معلم خود خواهد شد. گاهی نیز در بعضی از تصویرهای آن چنان دقیق می‌شود که گویی دانشمند بزرگی است.

حوادث دانسته، آن را یکی از بدی‌های دنیا می‌داند، مردود است. داستانی که مرزی معقول و متعادل برای مدارا قایل نمی‌شود و معتقد است که حتی با دشمنان و زورگویان نیز باید مدارا پیشه کنیم، به کار کودکان این روزگار نمی‌خورد.

اهداف مطالعه کتاب‌های غیردرسی

یکی از هدف‌های مطالعه کتاب‌های غیردرسی، یاد دادن درست اندیشی است. اما نباید فراموش کرد که قالب و شیوه‌های ارائه آن به کودکان نیز باید مانند آثار ادبی بزرگسالان از تمام زیبایی‌های معنوی و اصالت هنری برخوردار باشد و مفاهیم این نوع کتاب‌ها باید از زندگی و مسائل واقعی آن سرچشمه بگیرد.

با تعریفی که از کتاب‌های غیردرسی و هدف‌های آن ارائه کردیم، از نظر کیفی، محتوای این کتاب‌ها نباید چیزی از ادبیات بزرگسالان کم داشته باشد، بلکه از آن جاکه برای کودک کم تجربه نوشته می‌شود، باید عالی‌تر و سازنده‌تر باشد. آنچه ادبیات کودکان را از بزرگسالان متمایز می‌کند، به قول گروهی از صاحب نظران، تفاوتی است که بین نیازها و امکانات کودکان و بزرگسالان وجود دارد. باید به کودکان آزادی عمل را یاد بدهیم. کودک باید خلاق فکر کند و آزاد عمل کند. ترتیب دادن

ب) سال‌های اول دبستان: در این سال‌ها فکر کودک نظم منطقی پیدا می‌کند و طرز تفکر او کمی به سوی بزرگ‌ترها نزدیک می‌شود. اعتماد به نفس او بیش‌تر شده و کم‌تر متکی به بزرگ‌ترهاست. کودک در این سن بین کنجکاوی‌ها و چراها و تقلید و خیالبافی و داستان‌پردازی در تردد است. لذا خواندن را در می‌یابد و تجربه می‌کند. از گردآوری اشیاء لذت می‌برد و دوست دارد مجموعه‌هایی با عکس، برگ و اشکال بسازد، از این رو می‌توان کتاب‌هایی در این زمینه در اختیار او قرار داد.

سن ۶ سالگی در زندگی کودک از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این سن کودک از محیط خانواده جدا شده، وارد محیط تازه‌ای می‌شود که مدرسه نام دارد. در این سن کودک سخت به مراقبت نیاز دارد، زیرا در مدرسه هر کودک به نسبت خصوصیات فردی و تجربه‌های پیش از دوره دبستان واکنش نشان می‌دهد.

وظیفه آموزگار سال اول دبستان بسیار مهم، حساس و سرنوشت‌ساز است. او خود را با کودکانی مواجه می‌بیند که دارای رفتارهای گوناگون و عکس‌العمل‌های متفاوت‌اند. توجه به روحیات عمومی کودکان در این سن، جذاب بوده،

زیرا مشکلی به نام گرسنگی برایش وجود ندارد. همان‌طوری که کودک راه رفع گرسنگی را یاد می‌گیرد، خوشبینی و بدبینی را هم می‌آموزد که هر کدام از آن‌ها نتیجه یادگیری‌های مختلف در طول زندگی است. تجارب نتیجه‌بخش و موفقیت‌آمیز، سطح یادگیری را بالا می‌برد. از این رو مدرسه، خانه و جامعه باید امکان‌ها و فرصت‌هایی برای کودکان فراهم سازند که تجارب دست اول را به دست آورند.

کودک به وسیله همین تجارب می‌تواند امیالی را در خود پی‌ریزی کند. یکی از بهترین ابزارهایی که این نیاز را ایجاد کرده، به آن پاسخ‌های مناسب می‌دهد، خواندن و شنیدن قصه‌ها و شعرهای زیبایی است که منطبق با مراحل رشد او باشد.

خصوصیات رشد جسمی و روانی کودکان

الف) دوره قبل از دبستان: این دوره را سریع‌ترین مرحله رشد جسمی و روانی کودک یافته‌اند. کودک در این سن شدیداً کنجکاو است، ولی توجه و تمرکز کم است و بین تخیل و واقعیت در نوسان می‌باشد. او کتاب‌هایی را دوست دارد که از محیط گیاهان، حیوانات و فضای آشنای زندگی اش حرف بزنند.

کودکان از طریق کتاب‌هایی که می‌خوانند یا شعرها و قصه‌هایی که می‌شنوند، بینش و اطلاعات وسیع‌تری پیدا می‌کنند و در همین مسیر، هوشیار، دارای اعتماد به نفس و مسلط به دنیای اطراف خود خواهند شد.

و مربیان بیش‌ترین زمان خود را برای مسائل آموزشی در نظر می‌گیرند و بخش عمده‌ای از دانش‌آموزان، در خانه و مدرسه، اغلب اوقات خود را صرف یادگیری‌های غیر فعال، به حافظه سپردن مفاهیم درس‌ها و هم‌چنین اضطراب امتحان و نمره می‌کنند و گاه ممکن است از هدف اصلی تعلیم و تربیت که پرورش انسان‌های خلاق، مبتکر و کارآمد است، بازمانیم. ادبیات، کودک را در همهٔ اوقات زندگی پرورش می‌دهد و تقویت می‌کند و باعث مسرت خاطر، وسعت تخیل و قوت تصور او می‌شود و نیز نیروی ابتکار و ابداع به او می‌بخشد. داستان‌ها و اشعاری که کودکان می‌خوانند و می‌شنوند، اثر عمیقی در فکر و روحیهٔ آنان می‌گذارد و ایشان را برای مواجهه با مسائل رشد و معاشرت با دیگران آماده می‌سازد و نیز در درک و فهم مشکلات زندگی آنان را یاری می‌کند. ادبیات کودک، به ویژه در زمینه‌های زبان‌آموزی و آموختن کلمات تازه به کودکان، نقشی قاطع دارد.

هدف‌های برنامهٔ ادبیات کودکان در آموزش و پرورش این گروه سنی عبارت‌اند از:

- ۱- کمک به پرورش قدرت بیان و عواطف و افکار کودکان.
- ۲- تقویت و پرورش نیروی تخیل در کودکان.
- ۳- تحریک قوهٔ ابتکار و ابداع در کودکان.
- ۴- ایجاد عشق و علاقه به مطالعهٔ کتاب‌های سودمند در آن‌ها.
- ۵- رشد اعتماد به نفس در کودکان و علاقه‌مند ساختن آن‌ها به آزادی و عدالت اجتماعی.
- ۶- برآورده کردن نیازهای عاطفی کودکان و آماده ساختن آنان برای دریافت پیام‌های اخلاقی و انسانی.

خالی از لطف نیست:

- ۱- کودک پیوسته در این اندیشه است که رفتار او مورد تأیید بزرگسالان قرار گیرد. او غالباً تحمل انتقاد و خرده‌گیری بزرگسالان را ندارد.
- ۲- او رهبری بزرگسالان با محبت و مهربان را صمیمانه می‌پذیرد.
- ۳- به استقلال اشتیاق فراوان دارد.
- ۴- اوسعی دارد کاری را که انجام می‌دهد، بی‌نقص باشد.
- ۵- رقابت در میان کودکان در دورهٔ دبستان، بسیار دیده می‌شود.

نقش ادبیات در رشد شخصیت کودکان

کودکان، این غنچه‌های زیبای زندگی در بیش‌تر اوقات با قهرمانان و شخصیت‌های قصه‌های خود همراه می‌شوند و با خلاقیت‌هایی که گاه به جای قهرمان قصه‌ها از خود بروز می‌دهند به تقویت مهارت‌های خود در زندگی می‌پردازند. کودکان از طریق کتاب‌هایی که می‌خوانند یا شعرها و قصه‌هایی که می‌شنوند، بینش و اطلاعات وسیع‌تری پیدا می‌کنند و در همین مسیر، هوشیار، دارای اعتماد به نفس و مسلط به دنیای اطراف خود خواهند شد.

متأسفانه در کشور ما به رغم وجود گنجینه‌های علم و معرفت، داستان‌ها و افسانه‌های زیبا و آموزنده، گروهی از اولیا

- پژوهش‌نامهٔ ادبیات کودکان و نوجوانان (۱۳۷۴). فصل‌نامهٔ پژوهشی، تحلیلی و آموزشی. جلد‌های ۱، ۲ و ۳.
- هفده مقاله دربارهٔ ادبیات کودکان (۱۳۷۲). شورای کتاب کودک.
- نقش هنر در آموزش و پرورش و بهداشت روانی (۱۳۷۰). دکتر علی میرزابیگی، انتشارات مدرسه.
- رحمان دوست، مصطفی. ادبیات کودکان و نوجوانان (دورهٔ کاردانی تربیت معلم). تهران، شرکت چاپ و نشر ایران.